

*Marvin Benjamin Fried*AUSTRO-HUNGARIAN WAR AIMS IN THE BALKANS
DURING WORLD WAR I

Palgrave Macmillan, New York–London 2014. 294 oldal

Marvin Benjamin Fried magyar családi gyökerekkel bíró, fiatal brit történész. Doktori disszertációját Ausztria–Magyarország első világháborús hadicéljairól készítette el. A Nagy Háború centenáriuma kiadott monográfiája alapvetően ezen a disszertáción alapul. Témavezetője David Stevenson brit történész volt, akinek tollából 1982 óta számos első világháborús munka született, ezért a brit történetírás immáron elismert alakjaként tartják számon személyét. Mindketten a London School of Economics intézetnél oktatnak, Fried az első világháború és 20. századi világtörténelem témakörében ad vendégtanárként órákat. Történeti kutatásainak célkeresztjében a katonai és civil együttműködés, a szövetségi diplomácia, és a politikai hadi stratégiák állnak. Ausztria–Magyarország háborús céljai a Balkánon az első világháborúban című monográfia 2014 októberében látott napvilágot.

Fried monográfiájának legnagyobb értéke a rendkívül forrásintenzív feldolgozás. Az 1581 végjegyzet közel 90%-a forráshivatkozás. Alaposan merített a diplomáciai levelezések anyagából a bécsi, berlini, londoni és washingtoni leőhelyekről, valamint a Magyarországi Református Zsinati Levéltár anyagából is. A hivatkozott szakirodalom ezért minimálisra szabott, a szerző elsősorban az angolszász munkákra koncentrált, de számos hivatkozással vonta be például Galántai József német és angol nyelven közzétett munkáit is. Tulajdonképpen nem érzékelhető hiányként, hogy a történész nem bocsátkozott részletekbe ami a Nagy Háború előtörténetét, a háborúhoz vezető okok vizsgálatát illeti. Az elmúlt száz évben hatalmas mennyiségű szakirodalom keletkezett erről, történész legyen a talpán, aki mindezt át kívánja tekinteni. Ugyanakkor egy rövid historiográfiai bevezető áttekintés azért emelte volna a kötet színvonalát, egyúttal kezezte volna a munkát, mert Fried tudományos következtetéseivel tudatosan elhelyezte magát két meghatározó történeti felfogás között. Az úgynevezett Fischer-tézissel szemben érvelő Fried tehát úgy látja, hogy Ausztria–Magyarország szerepére nem tekinthetünk másodrangúként háborús stratégiája és politikája alapján, ily módon vitatja Fritz Fischer tézisé, a németeknek alárendelt szerepet a hármast, illetve később, Bulgária belépése után a négyes szövetségben.

Az ifjú szerzőt motiváló alapkérdés úgy szól: miért nem írt alá a Habsburg Monarchia különbékét az antant országokkal a számára szerencsétlenül alakult háborús helyzetekben még azon az áron is, hogy elveszthet bizonyos területeket, létét azonban nem áldozta volna fel. Ugyanis a gyakran hangzott történeti értékelés szerint ennek oka kizárólag az antant szövetség által ajánlott, teljesíthetetlen békefeltételekben rejlett. Fried ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia döntéshozói mindig alaposan mérlegelték a lehetőségeiket, és minden esetben azt az opciót választották, hogy folytatják a harcokat. A szerző kutatásainak következtetéseit tehát a következőképpen lehet röviden összefoglalni: Ausztria–Magyarország legfontosabb politikai, gazdasági és katonai érdekei a Balkánhoz kapcsolódtak. A háborús célok megfogalmazásában a döntő szerepet mindig a közös osztrák–magyar külügyminisztérium töltötte be, ellentétben a Német Császárságban kialakult helyzettel, ahol a hadvezetés befolyása a külügyi döntésekre ma már szinte vitathatatlanul tűnik. A külügyi vezetés egyértelműen kimutatható nagy befolyása különösen igaz a báró Burián István vezetése alatt álló külügyminisztériumra. Burián a Monarchia balkáni befolyásának növelése érdekében koherens és következetes háborús politikát érvényesített. Végül a súlyos katonai vereségek ellenére, és tekintet nélkül arra a kockázatra, hogy a kettős Monarchia Németország vazallusává válhat, az osztrák–magyar külügyi vezetés komolyan nem mérlegelte a békekötés opcióját addig, amíg balkáni hadicéljait nem érte el.

Fried kizárólag az Osztrák–Magyar Monarchia politikai és külpolitikai döntéshozatali folyamatait vizsgálta. Ez azt is jelenti, hogy munkájában nem tárgyalja a balkáni hadműveletek hadtörténetét. Nem tért ki a közvélemény befolyására sem. Mivel az eddigi kutatások többsége a pozitív hadicélokra: a területi, gazdasági és katonai előnyök megszerzésére koncentrált, Fried igyekezett a negatív hadicélokot is feltárni, azaz kimutatni a nem kívánt események megelőzésére irányuló törekvéseket is. A Monarchia döntéshozatali struktúrájának elemzésekor a szerző úgymond hierarchizálta a döntési *pouvoir*-t. A politikai befolyás nagysága alapján véleménye szerint az első helyen a közös osztrák–magyar külügyminiszter állt, őt követte az Armeoberkommando központi hadvezetése, a harmadik helyre helyezte gróf Tisza István miniszterelnököt, és csupán a negyedik helyre a mindenkori Habsburg uralkodót. Ez a rekonstrukció I. Ferenc József esetében azért állhatja meg a helyét, mert alig vett részt a közös minisztertanácsi üléseken, noha ez csak egy formai érv. Ugyanez azonban nem mondható el I.(IV.) Károlyról, aki egy-két ülést leszámítva mindig elnökölt a közös minisztertanácsi egyeztetéseken. Úgy gondolom, hogy ez a történeti konstrukció annyiban áll távol a valóságtól, hogy a Habsburg uralkodók kifejezetten olyan személyeket neveztek ki külügyminiszterre, akik maximálisan megfeleltek külpolitikai elvárásaiknak. A Károly és Czernin politikája közötti vélt vagy valós ellentmondások ellenére így volt ez a Nagy Háború második felében is. A friedi rekonstrukció azért is kínálhatta ezeket az eredményeket, mert az uralkodó, I. Károly levelezésének forrásanyaga nem fedezhető fel Fried jegyzetei között. A 2004-ben Kovacs Elisabeth szerkesztésében kiadott hatalmas forrásanyag alapos tanulmányozása után megalapozott érvek szólnak az uralkodó és Czernin között messzemenően egyeztetett külpolitika mellett.

Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni hadicél-politikájáról angol nyelven eddig nem született átfogó monográfia. John Leslie 1977-ben megírta, de nem publikált disszertációja is csupán a keleti hadicélokot vizsgálta az 1914 és 1915 közötti időszakra szűkítve. Az újabb Conrad-monográfiák sem adtak újabb fogódzókat e témában, noha Conrad számos memorandumot írt a háború éveiben is. Fried munkája tehát egy nagyon fontos hiányt tölt be ebben a vonatkozásban. Ugyan a cím azt sejteti, hogy átfogja a Nagy Háborúnak a teljes idejét, azaz az ötvenhárom hónapját, a terjedelmi súlypontok alapján azonban kivüláglik, hogy a legnagyobb figyelmet mégis az első Burián-korszak, tehát 1915–1916 két éve kapta. Újat nyújthat ez a munka a politikai és katonai erővonalak érdekütközéseinek feltárásával, a központi hatalmak szövetségén belüli hadicél-konfliktusainak leírásával. Tisza balkáni politikája sem következetesen annexióellenes, hanem a hadi helyzet változásával összhangban módosított politika, amely 1916 folyamán és 1917. májusi menesztéséig egyáltalán nem zárta már ki a területi hódításokat.

1917 májusában több szempontból is jelentős fordulat állt be az osztrák–magyar háborús politikában. Megtörtént Tisza, a régi establishment utolsó képviselőjének menesztése. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Német Császárság üres ígéretekkel hitegeti a Monarchiát, és annak érdekeit semmibe veszi. A külpolitika egyre több feladattal szembesült az éhezés kezelése és a forradalmi veszély elhárítása terén, aminek következménye lett a balkáni hadicél-politika mint prioritás megszűnése. Itt azonban érdemes még kiemelni azt a körülményt is, hogy a központi hatalmak egymás között az annexiók mértékében, az egyes országok pedig a katonai közigazgatás civil közigazgatásra történő lecserelésében alapvetően nem tudtak közös nevezőre jutni 1916–1917 folyamán. A prioritások változásában véleményem szerint ez nem egy elhanyagolható szempont. Mindezek ellenére Fried úgy értékelte, hogy az osztrák–magyar közös külügyminisztérium nem csupán megtartotta a kontrollt a hadicél-politika alakítása felett, hanem ki is terjesztette hatalmát.

Fried számos alkalmat megragadott arra, hogy érzékeltesse a Monarchia béketörekvéseit. Főleg az osztrák–magyar békefeltételek említésénél indokolt lett volna néhány mondat erejéig utalni az antant békeelvárásaira is. Így további érveket kínálhatott volna a szerző ahhoz, hogy valójában a Monarchia nem minden áron kereste a békét. Ugyanis az első világháborús

munkák többsége felülemelkedett azon a fontos tényen, hogy a Monarchia területi integritása a kezdetektől a háború végéig alapvetően noli me tangere feltétel volt az uralkodó részéről. Az antant országok által elképzelt osztrák–magyar különbéke projektbe ez egyáltalán nem illett bele. Tehát nemcsak amiatt nem került sor a tapogatózások után konkrét tárgyalásra, mert Ausztria–Magyarország kizárólag a Német Császársággal együtt képzelte el a megegyezési békét. Franciaország és Nagy-Britannia Olaszországnak adott ígéretei miatt sem vállalta a Monarchia területi integritásának garanciáját a tárgyalások megkezdése érdekében.

Minél mélyebb történeti forrásfeltárást végez egy történész, annál nehezebb az apró fordulatok mellett a politikai törekvések következetességét kimutatni. Fried nem riadt vissza a feladat nagyságától, hiszen mélyfúrásai alapján jutott arra a végső következtetésre, hogy a három külügyminiszter-csere ellenére (Berchtold – Burián, Burián – Czernin, Czernin – Burián) Ausztria–Magyarország koherens és következetes Balkán-politikát folytatott a Nagy Háború alatt. A tiszteletre méltó, aprólékos feldolgozás alapján azonban az olvasó számára az is nyilvánvalóvá válhat, hogy csupán a katonai eszközökkel történő érdekérvényesítés rövid távon hozhat eredményeket, középtávon azonban már értelmetlen, és az agresszor Szerbia megbüntetése mellett minden résztvevőt alapvetően büntet. Fried a fiatal brit történész generáció tagjaként megkerülhetetlen munkát tett le az asztalra az első világháború kitérésének centenáriumán. A magyar történeti nézőpontok nemzetközi konferenciákon való megfelelő képviselése érdekében érdemes számon tartani Fried munkájának érveit, következtetéseit.

Gyarmati Enikő

DE DISCIPLINA „RUSISTICA” I.

Magyar ruszisták a hazai történeti ruszisztikáról

Szerk. Csurgai Zoltán – Huszár Mihály

PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs 2017. 372 oldal

Minő skandalum! „Diszciplínának” nevezni a történeti ruszisztikát, ráadásul egy kötet címében és latinul. Valljuk meg: szokatlan ez a magyar történetírásban és – intézményrendszerben, amely már az egyetemes történetet is nehezen integrálta (fogadta be) magába, a Kelet-Európa történetet pedig valójában sosem tudta sem lenyelni, sem kiköpní. A magyar historiográfia szerencséjére azonban élt egy nagy nemzedék a 60-80-as években (Niederhauser Emil, Makkai László, Szűcs Jenő, Arató Endre, Perényi József, Pach Zsigmond Pál, Berend T. Iván, Ránki György és a ma is aktív Palotás Emil), amely az összehasonlító Kelet-Európa-történetírást nemzetközi hírűvé, s ezáltal a nemzeti historiográfia megkerülhetetlen részévé tette. A politikai konjunktúra a rendszerváltást követően ugyan nem kedvezett ennek az egyetemes történeti irányzatnak, újból előkerült „Közép-Európa”, és folyik a nemzeti történetírás nacionalizálása, ám a valamit magára adó szakember nem negligálhatja ezt az iskolát.

Más a helyzet a ruszisztikával. Így, egy „sz”-szel. Kettővel írva ugyanis nincs gondja, amint dolga sem vele a történész szakmának: orosz filológiát jelent, egy más diszciplínát. Nem véletlenül teszik elé az orosz történelemmel foglalkozók a „történeti” jelzőt, elkülönítendő a nyelvészettől, irodalomtudománytól. (S ha már különválasztották magukat, akkor szakítottak a német átvételből származó írásmóddal is, s cserélték azt le az eredeti – orosz – helyesírásra. Ez 1995-ben történt, amikor az ELTE Bölcsészettudományi Karán megalapítottuk a Ruszisztikai Központot, majd a fogalmat tovább pontosítottuk 1997-ben, elindítva egy új képzési formát, a „Történeti ruszisztikai és modern szovjetológiai” specializációt. Szűkebb szakmánk